

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

R.To'rayev

*Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi Bolalarni ijtimoiy
himoya qilish va inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'limi bosh mutaxassisi*

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI TIZIMIDA INKLYUZIV TA'LIM

Inklyuziv ta'limni tashkil etish insonparvarlik, umuminsoniy qadriyatlar, bag'rikenglik, oshkoralik tamoyillariga asosan amalga oshiriladi.

Davlatimiz tomonidan bugungi kunda nogironligi bo'lgan shaxslar va alohida ta'lim ehtiyojli bolalarni ijtimoiy hayotga yo'naltirish, ular uchun shart-sharoitlar yaratish hamda ta'lim tarbiyasiga alohida e'tibor kuchaytirilgan. Bunining natijalarini davlatimiz rahbarining qo'llab-quvvatlanishi hamda qabul qilinayotgan farmon hamda qarorlaridan ko'rishimiz mumkin.

Hozirgi kunda jamiyatimizda har bir sohaga berilayotgan e'tibor sezilarli darajada ortib bormoqda. Ayniqsa ta'lim tizimida sezilarli o'zgarishlarni bo'lmoqda. Diqqatga sazovor tomoni esa alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar inklyuziv ta'limidir. Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarni o'z sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda umumta'lim maktablarida bilim olishi, do'stona muhitni, teng huquqligining kafolatlanishi, turli xil zo'ravonlik hamda kamsitishlikka yo'l qo'ymaslik, shu bilan birga bir sinfda bir xil sharoitda ta'lim-tarbiya olishi ko'zda tutilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida" 2021-yil 12-oktabrdagi 638-sonli qarorlarni qabul qilinishidir.

Inklyuziv soʻzi-(inklyuziya – inglizcha [inclusion]-uygʻunlashish) degan maʼnoni bildiradi. Hamkorlikdagi taʼlim tizimi boʻlib, butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va eng samarali taʼlim sifatida tan olingan.

Inklyuziv taʼlimning maqsadi: Alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan oʻquvchilar uchun maktabda maxsus vosita hamda metodlarni qoʻllash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda toʻsiqsiz moslashtirilgan taʼlim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvini taʼminlash, bola jamiyatga toʻlaqonli uygʻunlashuviga xizmat qiladi. Undan tashqari:

- oʻquvchilarning taʼlimdagi tenglik huquqini kafolatlaydi;
- taʼlim muassasasida alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalar va oʻsmirlarning taʼlim olishlari uchun zaruriy psixologik-pedagogik, korreksion sharoitlarni yaratib beradi;
- ularning imkoniyatiga yoʻnaltirilgan umumtaʼlim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish orqali ruhiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashtirishni amalga oshiriladi;
- oʻquvchilarning taʼlimdagi tenglik huquqini kafolatlaydi;
- jamiyatning va oilaning faol ishtirokida alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan va sogʻlom bolalarning ehtiyojlarini qondiradi;
- ijtimoiy hayotga erta moslashtirish uchun xizmat qiladi;
- alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalar va oʻsmirlarni oilalardan ajralmagan holda yashash huquqini roʻyobga chiqaradi;
- jamiyatda alohida taʼlimga ehtiyoji boʻlgan oʻquvchi va oʻsmirlarga nisbatan doʻstona va mehr-muhabbatli munosabatni shakllantirish kabilarni taʼminlaydi.

Oʻquvchi qanday imkoniyatga ega boʻlishidan qatʼiy nazar har doim kattalar yordamiga muhtoj boʻladi. Uni alohidalash yoki alohida nom bilan “Anomal bolalar”, (koʻr bolalar), (kar bolalar) va hakoza tushunchalar bilan ajratib koʻrsatish insonparvarlik nuqtai nazariga toʻgʻri kelmaydi. Ushbu tushunchalar alohida taʼlimga ehtiyoji boʻlgan bolalar va oʻsmirlarning huquqlarini kamsitish bilan bir qatorda ota-onalarga ham salbiy taʼsir etadi.

Ushbu jarayonda inklyuziv taʼlimning vazifalari esa quyidagilardan iborat:

- rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega boʻlgan oʻquvchilar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda boʻlishni taʼminlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;
- jamoatchilik hamda taʼlim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan oʻquvchilar muammolariga nisbatan bagʻrikenglik munosabatini shakllantirish;
- taʼlim jarayonida sogʻlom bolalar bilan bir qatorda alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish;
- barcha oʻquvchilar uchun davlat taʼlim standartlariga muvofiq umumiy oʻrta taʼlim dasturlarini oʻzlashtirish uchun imkoniyat yaratish;
- oʻquvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy koʻnikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta'lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta'lim-tarbiya metod va vositalarini qo'llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologik-pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash.

Inklyuziv ta'lim-alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda umumta'lim muassasalarida barcha uchun teng imkoniyatlarni ta'minlagan holda beriladigan ta'lim tizimidir. Inklyuziv ta'lim umumta'lim maktablarida sinf sifatida tashkil etiladi, sog'lom o'quvchilar bilan bir qatorda alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilar birga bir sinfda ta'lim-tarbiya oladilar va "Inklyuziv ta'lim sinfi" deb ataladi.

Umumta'lim maktabida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bir xil nuqsonli 8-12 nafar o'quvchi alohida bir sinfda ta'lim-tarbiya oladi va ushbu sinf "Boshlang'ich tayanch korreksion sinfi" deyiladi.

Inklyuziv ta'lim sog'lom bolalar hayotiga qanday ta'sir ko'rsatadi?

- o'zlariga o'xshamagan tengdoshlari va ularning hayoti, ehtiyojlarini his qiladilar;

- tengdolariga g'amxo'rlik hissi uyg'onadi;

- ularni qo'llab-quvvatlash, yordam berishga intilish–insonparvarlik hissi tarbiyalanadi;

- o'quvchilarda atrofdagi insonlarga, imkoniyati cheklanganlarga pozitiv munosabat, o'zaro hurmat tarbiyalanadi;

- yoramga muhtoj insonlarga e'tibosizlik qilmaydigan shaxsga aylanadilar.

Xo'sh savol tug'iladi. Inklyuziv ta'lim alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarga nima beradi?

- o'z imkoniyatini o'zi uchun kashf etish imkonini beradi;

- mustaqil harakatlanish birgalikda, hamkorlikda ishlash imkoniyati orqali yuzaga keladi;

- dunyoqarashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi;

- o'qishga bo'lgan ehtiyoji va qiziqishlari ortadi;

- o'zini barcha bilan bir xil his qila boshlaydi;

- ilgari sezilmagan imkoniyatlari ochiladi;

- yotsirash, yakkalanish kabi xususiyatlari yo'qoladi.

Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar hududdagi aholi ehtiyoji va ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar taklifi bilan Qoraqalpog'iston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, viloyatlar Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmalari, Toshkent shahar Maktabgacha va maktab ta'limi bosh boshqarmasi buyrug'iga ko'ra tashkil etiladi. Nodavlat ta'lim tashkilotlariga ham barcha zarur sharoitlar mavjud bo'lgan taqdirda inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarni tashkil etishlari mumkin, faqat nodavlat ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarni tashkil etish tegishlicha hududiy xalq ta'limi boshqarmasi bilan kelishilgan holda amalga oshiriladi.

Maktabning inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarning birinchi sinfiga o'quvchilar ular yetti yoshga to'ladigan yilda qabul qilinadi.

Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlash maqsadida umumta'lim maktablari uchun belgilangan yosh me'yoridan ikki yilga oshgan bolalarni qabul qilishga ruxsat etilishi belgilangan. O'quvchilarni inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish hamda chiqarish hududiy xalq ta'limi boshqarmasi huzurida tashkil etilgan Psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya xulosasiga ko'ra, ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar roziligi bilan amalga oshiriladi. Psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya yo'llanmasi o'quvchilarni inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilinishiga asos hisoblanadi. O'quvchilarni inklyuziv ta'lim sinflariga va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish o'quv yili boshlanguncha hamda o'quv yili davomida amalga oshiriladi va maktab direktorining buyrug'i bilan rasmiylashtiriladi.

Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga quyidagi toifadagi bolalar qabul qilinadi:

- eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar (eshitish qobiliyatining yo'qotilishi 60 Db gacha bo'lgan rivojlanishida qo'shimcha buzilishlar bo'lmagan bolalar);
- ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar (ko'rish qobiliyatining buzilishi 0,1 gacha bo'lgan rivojlanishida qo'shimcha buzilishlar bo'lmagan bolalar);
- somatik kasalliklar (psixofizik va nutqning rivojlanish darajasi yoshiga mos kelmaydigan bolalar);
- nutqida og'ir nuqsonlar bo'lgan bolalar (alaliya, dislaliya, afaziya, rinolaliya, dizatriya, psixik-nutqiy rivojidagi sustlik, duduqlanish);
- tayanch-harakat apparatida nuqsoni bo'lgan bolalar (bolalar tserebral falaji, skolioz, poliomyelit, miopatiya, osteomyelit, amputatsiya, bo'y o'sishining yetishmovchiligi-pakanalik);
- aqliy rivojlanishi saqlangan holda tayanch-xarakat tizimidagi buzilishi bo'lgan bolalar;
- aqliy rivojlanishi saqlangan yoki ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar (o'zi harakat qila oladigan yoki qo'shimcha moslamalar va nogironlik aravachasida harakatlana oladigan bolalar tserebral falaji);
- intellektual rivojlanishning potensial buzilmagan imkoniyatlari bilan ruhiy rivojlanishda orqada qolgan bolalar;
- hulq-atvor va ruhiyatning qo'pol buzilishlarisiz autistik spektri buzilgan bolalar;
- intellektual rivojlanishi saqlanib qolingan, tutqanoq holatida bo'lgan bolalar (agar bola antikonvulsant dorisini qabul qilganda, tutqanoq 1 oyda 1-martadan oshmagan paytda).

Inklyuziv ta'lim sinflarida jami o'quvchilar soni 30 nafardan oshmasligi kerak. Ushbu sinflarda umumiy o'rta ta'lim dasturlari bo'yicha ommaviy tarzda o'qiyotgan o'quvchilar bilan birga maxsus (korreksion) dasturlar asosida o'qiyotgan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar soni 3 nafardan oshmasligi lozim.

Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga faqat bir xil tibbiy tashxisdagi o'quvchilar qabul qilinadi. Maktablarda inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar soni bir parallel sinflarda 2 tadan ortiq

tashkil etilmaydi. Boshlang'ich tayanch korreksion sinflarda o'quvchilar soni amaldagi alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari (maktablar, maktab-internatlar) sinflaridagi o'quvchilar soni me'yorlariga muvofiq ravishda belgilanadi. Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarda o'qitish va tarbiyalash jarayoni o'quvchilarning alohida xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi.

O'quvchilarning bilimlari ulardagi nuqsonlarning o'ziga xosligini hisobga olgan holda davlat ta'lim standartlariga muvofiq baholanadi. Ta'lim-tarbiya jarayoni davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'quv rejasi va dastur asosida maxsus korreksion tuzatish usullaridan foydalanilgan holda olib boriladi. Inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflardagi o'quvchilarga individual ta'lim dasturlarini o'zlashtirishga yordam ko'rsatish maxsus pedagoglar va tyutorlar (yordamchi pedagog xodimlar) tomonidan amalga oshiriladi. Har bir inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar ochilgan maktab uchun alohida maxsus pedagog shtat birliklari ajratiladi. O'quvchilar bilan individual ta'lim dasturlarini o'zlashtirish, maxsus pedagoglar tomonidan ta'lim jarayonidagi barcha darslarda, sinfdan tashqari va boshqa tadbirlarda amalga oshiriladi.

Sinflarda dars mashg'ulotlarining o'z vaqtida olib borilishi, o'quv dasturlarining bajarilishi yuzasidan nazoratni maktab direktori va uning o'quv-tarbiya ishlari bo'yicha o'rinbosari amalga oshiradi. O'quvchilarning majmuaviy tekshirilishini, psixologik-tibbiy-pedagogik konsilium faoliyatini tashkil etish va o'tkazish uchun maktab direktori buyrug'i asosida quyidagi tarkibdan iborat bo'lgan Kengash tuziladi:

- o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari (Kengash raisi);
- ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosari (Kengash raisi o'rinbosari);
- inklyuziv ta'lim sinfi va boshlang'ich tayanch korreksion sinf o'qituvchilari;
- psixolog;
- maxsus pedagog;
- tyutor;
- vrach-pediatr, (psixonevrolog), tibbiyot hamshirasi.

Kengash yig'ilishlariga o'quvchilarning ota-onalari yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar jalb qilinishi mumkin. Maktabda mavjud bo'lmagan mutaxassislar shartnoma asosida Kengash ishiga jalb qilinishi mumkin. O'quvchilarning ota-onalari yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslar Kengash yig'ilishlarida ishtirok etishlari mumkin. Kengash o'quvchilarning o'zlashtirishi, o'quv dasturlarini bajarishi, sog'lig'i hamda psixologik holati bo'yicha o'quv yilining har choragida kamida bir marotaba yig'ilish o'tkazadi. Kengash o'quvchilarning o'zlashtirishi, o'quv dasturlarini bajarishi, sog'lig'i hamda psixologik holatidan kelib chiqib o'quvchini inklyuziv ta'lim sinfi yoki boshlang'ich korreksion sinfning o'quvchilar safidan chiqarish yuzasidan psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyaga taklif kiritadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Bola huquqlari to'g'risida"gi Konvensiya – Parij. 1989-yil.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori.

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabr kuni “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida” gi №-638-sonli qarori.